

Gazze ve soykırım tartışması¹

Davut Ateş*

Özet

27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik saldırısı, yaklaşık iki yıldır tam bir kuşatma altında bulunması nedeniyle açık hava hapisanesine benzeyen şehirdeki hayatı trajediye dönüştürmüştür. Ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi amacıyla yapılan eylemlerin soykırım suçları olduğu göz önüne alındığında, Gazze'deki son durumun bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Bu çalışmada, Gazze'de yaşananların Roma Statüsü hükümleri çerçevesinde soykırım veya soykırımı teşebbüs olarak ele alınıp alınamayacağı tartışılmış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin geleceğinde ve insanlığa karşı suçların önlenmesinde Gazze'nin önemli bir deney oluşturacağı iddia edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gazze; Filistin; İsrail; Soykırım; UCM;

Gaza and debate on genocide

Davut Ateş

Abstract

Israeli assault between December 27, 2008 and January 18, 2009 on Gaza, which has been transformed into an open air prison because of the siege almost for the last two years, has turned the life in the city into a tragedy. Taking into account that actions committed with the aim of destroying in whole or in part a national, ethnic, racial or religious group are defined as "genocidal crimes", it is possible to evaluate the current situation in Gaza within this context. In this essay, it is debated that whether what is happening in Gaza is able to be evaluated as genocide or commit to genocide according to the provisions of the Rome Statute and it is argued that Gaza case will be an important test for the future of International Criminal Court and for the prevention of crimes against humanity.

Keywords: Gaza; Palestine; Israel; Genocide; ICC;

¹ Konu, Stratejik Düşünce Derneği tarafından 10-12 Aralık 2010 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Türk-Arap Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

* Dr., Dış Ticaret Müsteşarlığı. atesdavut@yahoo.com. (Makalede dile getirilen görüşler yazarın kişisel değerlendirmeleri olup, görev yaptığı kurumla ilişkilendirilemez).

Giriş

İsrail 2005 yılında, otuzsekiz yıldır işgal altında tuttuğu Gazze Şeridi'nden çekilmiştir. Diğer yandan, 2006 yılında Filistin'de yapılan genel seçimleri kazanan Hamas'ın hükümet kurmasına gösterilen tepkiler nedeniyle, Filistin'de yeni kurulan ve Hamas'ın da içinde olduğu hükümetin ömrü uzun olmamıştır. 2007 Haziran ayında Hamas'ın Gazze Şeridi'nde denetimi ele geçirmesini müteakip Şerit 2008 Mayıs ayından itibaren İsrail tarafından havadan, karadan ve denizden sıkı biçimde kuşatma altına alınmıştır.² Kuşatmanın gerekçesi olarak Hamas tarafından İsrail'e yönelik roket saldırıları düzenlenmesi gösterilmiştir (Haaretz Isreal News, 2008b).³ Bir buçuk milyonluk nüfusunun yaklaşık yarısının temel ihtiyaçlarının tamamen uluslararası insani yardımlara bağlı olan Gazze'ye gıda ve ilaç gibi temel insani yardım sevkiyatları aksamaya başlamıştır. Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu da düşünüldüğünde Gazze açık hava hapishanesine dönüşmüş (United Nations, 2007:14) ve bir insanlık trajedisi baş göstermiştir. Ayrıca, 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail'in Şerid'e düzenlediği askeri operasyon trajedinin boyutlarını ağırlaştırmıştır.⁴ Buna bağlı olarak İsrail'in soykırım,⁵ insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlediği yolundaki iddialar yaygınlaşmış, özellikle 2006 yılından sonra İsrail'in Gazze'de giriştiği bazı eylemlerin soykırım suçunu oluşturup oluşturmadığı konusunda ciddi bir tartışma başlamıştır.⁶

Aslında Gazze'deki son görüntü, İsrail'in yaklaşık altmış yıldır Filistinlilere uyguladığı sistemli politikaların geldiği son aşama olarak değerlendirilebilir. Oysa geçen yüzyıl içinde iki büyük dünya savaşı yaşayan, bu arada pek çok bölgesel çatışmaya ve sivil

² Gazze'deki insani durumu bir trajediye dönüştüren İsrail'in kuşatma eyleminin Hamas'ın Gazze'yi kontrol etmesinden önce özellikle 2006 yılından itibaren başladığı kabul edilir. Giriş ve çıkıştaki denetimlerin sıkılaştırılması, kısa süreli hava ve kara operasyonları düzenlenmesi, gıda, sağlık ve enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar çıkarılması gibi uygulamalar 2006'dan sonra artmıştır (Finkelstein, 2009; United Nations, 2007).

³ Halbuki Hamas-İsrail arasında 2008 yılında tesis edilen ateşkesin önce İsrail tarafından bozulduğu bilinmektedir (Finkelstein, 2009).

⁴ 18 Ocak 2009 tarihi itibarıyla İsrail ve Hamas'ın kendi hesaplarına tek yanlı olarak ilan ettikleri ateşkesin uzun süreli olması beklenmemektedir (Press TV, 2009).

⁵ Soykırım anlamındaki "genocide" kavramını ilk kez kullanan Raphael Lemkin'e göre soykırım "Alışlageldiği üzere katliamlar yoluyla bir ulusun sadece hemen yok edilmesi olmayıp; ulusal grubun varlığını yok etme amacıyla grubun varlığının esaslı temellerinin yıkılması için farklı hareketlerin eşgüdüm içerisinde icra edilmesine niyetlenilmesidir. Böyle bir planın amaçları, ulusal grubun siyasi ve sosyal kurumlarının, kültürünün, dilinin, ulusal duygularının, dininin ve ekonomik varlığının dağıtılması; gruba mensup bireylerin şahsi güvenliğinin, özgürlüğünün, sağlığının, yüceliğinin ve hayatının yok edilmesidir." (Lemkin, 1994:79).

⁶ İsrail eylemlerinin soykırım suçları kapsamında ele alınması gerektiği konusunda hukuki bir değerlendirme için bkz. Doebbler, 2007.

kayımlara sahne olan insanlık, benzer trajedilerin bir daha yaşanmaması için pek çok çaba sarfetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından kurulan Nürenberg ve Tokyo mahkemelerinde savaşa neden olduğu ileri sürülen bir kısım kişiler yargılanmış, 1948 tarihinde soykırımın önlenmesine ilişkin sözleşme (Soykırım Sözleşmesi) kabul edilmiş, 1949 yılında Cenevre Sözleşmesi (IV) imzalanmış, ve 1977 tarihinde de bu sözleşmeye Ek Protokol II kabul edilmiştir. Bu çabalardan en somut olanı uluslararası düzeyde kalıcı bir ceza mahkemesi⁷ kuruluşunu öngören ve 1998 yılında imzalanan Roma Statüsü'dür (Statü). Bu metinler temel olarak savaş kurallarını düzenleyen 1907 tarihli Lahey Düzenlemelerinin çok ötesindedir. Dünyadaki kültürel mozağin tehlikede olduğu bilinciyle kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM, Mahkeme), uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlara girişenleri yargılamakla yetkili kılınmıştır (Rome Statute Madde 1).⁸ Ne var ki, Filistin sorununun başlangıcı Mahkeme'nin çalışmaya başladığı 1 Temmuz 2002 tarihinden çok önceye dayanmaktadır. Dolayısıyla Mahkeme'nin genel olarak Filistin, özelde ise Gazze konusundaki yetkisi ancak 1 Temmuz 2002'den sonra işlendiği iddia edilen suçlara ilişkindir. Filistin sorununun insanlığı bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi sorunlardan biri olduğu kuşkusuzdur. Bir tarafta son sömürgeci olarak kabul edilen İsrail'in İşgal Altındaki Topraklarda (İAT) uyguladığı (Reuveny, 2008) ve Filistin'in demografik yapısını doğrudan etkileyen politikalar vardır; diğer tarafta ise sorun nedeniyle bir türlü barış ve istikrara kavuşmayan Orta Doğu bölgesi bulunmaktadır. Ayrıca, Filistin sorununun devamlılığı sadece bölgeyle de sınırlı kalmamaktadır. Filistin genel olarak doğu ile batı veya İslam dünyası ile batı dünyası arasındaki gerginliklerin ve çatışmaların en önemli kesişme noktalarından birini oluşturmaktadır. Bütün bu gerginlikler de dünya barışını ve huzurunu olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, hem etnik ve kültürel bir birim olarak Filistinlilerin varlığının sürmesi hem de bölge ve dünya barışının temin edilmesi açısından UCM'nin faaliyete geçmesi ve konuyla ilgilenmesi önemlidir. Bu kapsamda, Gazze kuşatması ve ardından yaşanan insanlık dramı UCM'ye bağlanan ümitler açısından önemli bir deney olacaktır.

Son dönemde hem İsrail'in hem de Hamas'ın Gazze'de giriştiği operasyonların Roma Statüsü'nün 6., 7. ve 8. Maddesi'nde tanımlanan birçok suç kapsamına girdiği iddia edilebilir. Ancak Statü'nün genel amaçları çerçevesinde bugün Gazze'de yaşananların özellikle 6. Madde'ye göre değerlendirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Zira sorun salt olarak bir kısım savaş suçları veya insanlığa karşı suçlar olmayıp, bunların en ağır olarak nitelendirilen

⁷ Uluslararası ceza hukukunun gelişimi konusunda bkz. Aydın, 2002.

⁸ UCM için bkz. Aslan, 2007.

soykırımla ilgilidir. Zaten soykırım yapan veya buna girişenlerin öteki suçlardan bir kısmını da işlemiş olması kaçınılmazdır.⁹ Bu nedenle çalışmada, özellikle 2006-2009 döneminde İsrail tarafından Gazze’de girilen fiillerin¹⁰ soykırım veya soykırıma teşebbüs olarak ele alınıp alınmayacağı tartışılmış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin geleceğinde ve insanlığa karşı suçların önlenmesinde Gazze’nin önemli bir deney oluşturacağı iddia edilmiştir. Statü’nün 7. ve 8. Maddeleri’nde sayılan insanlığa karşı suçlar ile savaş suçları sadece soykırımı kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı açısından değerlendirilmiştir. Bu ana temanın bir gereği olmadan, Filistin sorununun tarihine, bölgesel ve küresel etkilerine veya siyasi taraflarına girilmemiştir. Bununla birlikte, Gazze Filistin’in bir parçası olduğundan ve İsrail eylemleri zaman zaman bütün Filistinlileri hedeflediğinden, soykırım suçları kapsamındaki değerlendirmeler yapılırken İsrail’in bir bütün olarak İAT’da uyguladığı politikalara da yer verilmiştir.

İsrail, Gazze ve soykırım

Statü 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş olduğundan suç olduğu ileri sürülen İsrail eylemleri bu tarihten sonrakileri kapsamaktadır. Diğer yandan, Statü’nün 21. Maddesi kapsamında uygulanabilir hukuk dahilinde bulunan BM Soykırım Sözleşmesi’inde soykırımın savaş ve barış hallerinde olabileceği, eyleme girişenin uluslararası sistemdeki konumunun bağlayıcı olmadığı hususları dikkate alındığında,¹¹ Gazze’de yaşananların soykırım sınıfında ele alınmasında İsrail’in veya Gazze’nin halihazırdaki konumu ve bu ikisi arasındaki ilişki türü karar verici değildir. Tarafların konumu ve aralarındaki ilişki türü üzerindeki tartışmalar iddia edilen soykırım suçunun yokluğunu göstermeye yaramaktadır.¹² Zira insanlığa karşı

⁹ Eski Yugoslavya ve Ruanda için daha önce kurulmuş olan *ad hoc* uluslararası ceza mahkemelerindeki (United Nations) davalarda daha sonra Statü’nün 6., 7. ve 8. Maddelerinde yer alan eylemlerin bütünlük teşkil ettiği noktasından hareket edilmiş, mahkemelerin statüleri ve zanlılar hakkındaki suçlamalar soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları çerçevesinde hazırlanmıştır.

¹⁰ Statü’nün 25. Maddesi gereğince cezai sorumluluk nihayetinde bireysel olmakla birlikte, Gazze ve Filistin’e ilişkin olarak çalışmada “İsrail eylemleri, İsrail politikaları, İsrail’in amacı, İsrail’in niyeti, İsrail tarafından işlenen suçlar, vb.” ibareler kullanılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni, çalışmanın 1., 2. ve 3. bölümlerinde açıklandığı gibi Gazze ve Filistin’de İsraililer (devlet yetkilileri, ordu, polis, kimi zaman İAT’daki yerleşimciler) tarafından işlendiği öne sürülen suçların İsrail Devleti’nin uzun vadeli planlanmış politikalarının birer parçası olduğu konusundaki tezdür. Bu ibarelerin kullanılması, suça iştirak eden İsraililerin bireysel sorumluluğunun bulunmadığı, işlendiği ileri sürülen suçların sorumluluğunun soyut özne konumundaki salt İsrail Devleti’ne yüklendiği anlamına gelmemektedir.

¹¹ Statü’nün yorumunda yararlanılabilecek en önemli ve bağlayıcı metinlerden biri 1948 tarihli “Soykırım Sözleşmesi”dir (Aslan, 2007:67).

¹² Gazze’nin işgal altında olup olmaması, İsrail tarafından “düşman toprak” ilan edilmesi veya Hamas tarafından girilen eylemlerin İsrail’e nefis-i müdafaa hakkı vermesi, Hamas-İsrail çatışmasının ulusal veya uluslararası

işlenebilecek ciddi suçlar hem savaş hem barış zamanlarında, hem uluslararası hem de ulusal ölçekteki silahlı çatışmalarda vuku bulabilmektedir. Statü'nün 6. Maddesi'nde soykırım suçunu oluşturan fiiller sayılmıştır.¹³ Buna göre,

“Ulusal, etnik, ırki veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle aşağıdaki eylemlere girişmek soykırım anlamına gelir:

- (a) Grubun üyelerini öldürme;*
- (b) Grubun üyelerine ciddi surette bedensel ve zihinsel zarar vermei;*
- (c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirme;*
- (d) Grup içindeki doğumları engellemeye dönük önlemleri dayatma;*
- (e) Grubun çocuklarını zorla başka gruba aktarma.”*

Geçen yüzyıl içinde uluslararası toplum tarafından tanınmış bulunan Yahudi, Ruanda ve Bosna soykırımları ile karşılaştırıldığında,¹⁴ İsrail'in Gazze'de giriştiği eylemlerin bunlara kısmen benzemekle birlikte çok önemli farklara sahip olduğu görülmektedir. Hem benzerliklerin hem de farklılıkların birlikte değerlendirilmesi neticesinde İsrail'in Gazze'de soykırım uygulayıp uygulamadığı veya böyle bir niyetinin olup olmadığı görülebilecektir. Bu nedenle İsrail eylemlerinin 6. Madde'de sayılan her bir paragrafa göre ele alınması, özellikle “öldürme”ye ilişkin olarak geçmiş örneklerle de karşılaştırılması¹⁵ gerekmektedir. Soykırım fiilleri kapsamında Statü'nün 6. Maddesi'nde sayılan özellikle ilk üç eylem İsrail'in Gazze'de Filistinlilere soykırım uyguladığı yolundaki iddialara mesnet teşkil etmektedir.

ölçekte bir silahlı çatışma olup olmaması gibi hususlar İsrail'e yöneltilecek soykırım suçlamasını hafifletecek olgular değildir.

¹³ Söz konusu Madde 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'ndeki hususların aynıdır. Statü'nün 21. Maddesi gereğince anılan Sözleşme de uygulanabilir hukuk arasında bulunmaktadır. Üstelik soykırım iddiaları konusunda anılan sözleşme dava ile doğrudan ilgilidir (Karakehya, 2008:154).

¹⁴ Söz konusu soykırımlar her ne kadar UCM kurulmadan önce işlenmiş ve davalar kurulan özel mahkemelerde görülmüş olsa da, İsrail eylemlerinin değerlendirilmesinde geçmiş örneklere ilişkin alınmış olan kararlar uluslararası hukukun genel ilke ve kurallarını oluşturmuş olduğundan, UCM tarafından ele alınacak davalarda geçmiş örnekler dikkate alınacaktır. İlgili diğer uluslararası sözleşme veya anlaşmalar zaten Statü'nün 21. Maddesi'nde sayılan “uygulanabilir hukuk” arasında yer almıştır (Karakehya, 2008:153).

¹⁵ Kabul edilmiş soykırım vakıalarında insanlık vicdanını en çok yaralayan gelişmenin belirli bir gruba mensup bireylerin kitlesel biçimde öldürülmesi olduğu gerçeğinden hareketle, Gazze'nin geçmiş örneklerle karşılaştırılması özellikle “öldürme” eylemi üzerinden yapılmıştır.

Grup üyelerinin öldürülmesi

Öldürme şekli

Yahudi, Tutsi ve Boşnak soykırımlarında toplu öldürme fiilinin göstergeleri genellikle toplu mezar, yakma veya zehirlenmedir. 6. Madde’de ifade edilen ‘‘grubu tamamen ve kısmen yok etme ..’’ ifadesi öldürme eyleminin toplu olması gerektiğini anlatır. Gazze’de toplu mezarlar bulunmaması, cesetlerin yakılmaması veya insanların toplu biçimde gazla zehirlenmemesi yaşanan olayın soykırım olmadığı izlenimini vermektedir. Oysa İsrail saldırılarında kimi zaman yüzlerce Filistinli sivil aynı anda ölmekte ve bunların cenazeleri hemşehrileri tarafından kaldırılmaktadır. Ayrıca saldırılar belirli aralıklarla düzenlenmekte, böylece toplam kayıplar geniş bir zaman dilimine yayılabilmektedir.¹⁶ Kabul edilmiş soykırım örneklerinde olduğu gibi cesetlerin katiller tarafından toplu mezara konarak veya yakılarak yok edilmesi ile yakınlarının kurbanları inançları doğrultusunda toplu biçimde defin etmeleri arasındaki farkı tayin edebilecek bir kıstas bulmak zordur. Statü toplu öldürmenin şekline ilişkin herhangi bir açıklama getirmediğinden, İsrail’in savaş araçları kullanmak yoluyla ve Hamas militanlarına karşı kendini savunma gayesiyle¹⁷ giriştiği öldürme eyleminin şeklinin bu noktada önemi yoktur.

Öldürme yoğunluğu

Tanınmış soykırım örnekleriyle Filistin arasında önemli bir fark öldürme eyleminin zaman kısıtına ve öldürmenin yoğunluğuna ilişkindir. Yahudi soykırımında suçun işlendiği süre yaklaşık dört-beş yıldır (1940-1945 arası) ve altı milyon civarında Yahudinin öldüğü tahmin edilmektedir (Rummel, 1997). Bosna soykırımında bu süre yaklaşık üç yıldır (1992-1995 arası) ve ikiyüzbin insanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Smith, 2003; SIPRI,

¹⁶ Son olarak 27 Aralık 2008’de başlayan ve 18 Ocak 2009’da tarafların tek yanlı ateşkes ilanı ile son bulan İsrail’in Gazze Şeridi’ne yönelik saldırısında yarısı sivil 1500’den fazla Filistinli ölmüştür (Guardian, 2009). 27 Haziran-8 Ağustos 2006 tarihleri arasında Şerid’e düzenlenen İsrail saldırılarında da 170, 2004 yılı Ekim ayı içerisindeki saldırıda da 166 Filistinli öldürülmüştür (Palestinian Monitoring Group, 2006). 2000-2005 döneminde İsrail saldırıları sonucunda ölen Filistinlilerin sayısı yaklaşık 4000’dir. Ölümlerin yarısı Gazze yarısı da Batı Şeria’da meydana gelmiştir (World Health Organization, 2006). 2006 yılı içerisinde İsrail saldırılarında ölen Filistinlilerin sayısı ise 673 olup, bunun 531’i Gazze’de meydana gelmiştir (United Nations, 2007:7). Bu rakamlar belirli aralıklarla verilebilen öldürme sayıları olup, günlük meydana gelen ve birkaç sivilin hayatına son veren sıradan öldürme eylemleri Filistin’de adeta rutinleşmiştir.

¹⁷ İsrail tarafından dile getirilen nefis-i müdafaa iddiası, ateşkesi bozanın kendisi olması ve 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasındaki saldırıların reaksiyon değil planlı bir hareket olması nedeniyle yersizdir (Nasser, 2009).

1996). Ruanda'da ise zaman dilimi sadece dört aydır (1994 Mart-Temmuz arası) ve trajedinin yaklaşık sekizyüzbin insanın hayatına mal olduğu tahmin edilmektedir (Jones, 2001). Halbuki Filistin'de İsrail'in öldürme eylemlerinin başlangıç tarihini 1949 yılına kadar geri götürme imkanı vardır. Yaklaşık altmış yıllık geçmişi bulunan sorunda eylemin vuku bulunduğu zaman dilimi geniş, buna paralel olarak öldürme yoğunluğu da ötekilerle karşılaştırıldığında oldukça seyrek. Oysa ne Statü ne de Soykırım Sözleşmesi, soykırım sınıfındaki fiillerin işlenmesine ilişkin olarak ne zamanlama kıstası ne de yoğunluk tanımı içerir. Her ne kadar UCM'nin yetkisi 1 Temmuz 2002'den sonra işlenen suçları kapsasa da, en azından İsrail'in Filistinlileri yok etme niyetinin varlığının gösterilmesinde bu tarihten önceki eylemlere de gönderme yapılması gerekmektedir. Bu şekilde geriye doğru bir inceleme elbette UCM'nin yetkisi bağlamında Statü'nün 11. Maddesi gereğince geçmiş eylemlerin yargı dışı kalacağı gerçeğini değiştirmez. Bununla beraber, İsrail tarafından 2002'den sonra genel olarak İAT'da özel olarak da Gazze'de girişilen eylemlerin 1948'den beri sistematik ve yaygın olarak başvuru olan eylemlerle bir bütünlük teşkil ettiği ve bunun da bugünkü eylemlerin soykırım olarak nitelendirilmesine yardım edeceği düşünüldüğünde, İsrail'in durumunda sözkonusu olan geniş zaman diliminin bir bütün olarak ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla soykırım iddiasının gündeme getirilmesinde kullanılacak öldürme sayısının "eşik"i (Aslan, 2007:67) konusunda nesnel bir kriter belirleme imkanı bulunmamaktadır. Ayrıca, öldürme yoğunluğu konusunda sayısal bir kriter aranması, UCM'nin caydırıcı niteliğini yok edebilecektir. Böyle bir durumda Mahkeme sadece gerçekleşmiş cürümlere bakabileceğinden UCM'nin daha önce kurulmuş olan *ad hoc* mahkemelerden bir farkı kalmayacaktır. Oysa uluslararası sistemde genel geçer bir ceza mahkemesinin varlık nedenlerinden biri insanlığı bir bütün olarak derinden yaralayan trajedilerin tekrarının önlenmesidir.

Öldürmenin sonlanması

İsrail'in Gazze'de yürüttüğü eylemlerin diğer bir ayırıcı yönü uzun süreden beri devam edegelen bir soruna dayanıyor olmasıdır. Yahudi soykırımı uluslararası bir savaş, Ruanda soykırımı ülke içindeki iç savaş, Bosna soykırımı ise uluslararası müdahale ile son bulmuş, her üç örnekte de sorumluların cezalandırılması amacıyla özel uluslararası mahkemeler kurulmuştur. Halbuki İsrail'in Filistin'deki konumu yaşanmış her üç örnekten de farklıdır. İsrail ile Filistinlilerin sahip olduğu savaş yetenekleri göz önüne alındığında, Gazze'de Hamas ile İsrail arasında iç savaş benzeri bir durum yaşanması da sözkonusu

değildir. Ayrıca İsrail'in Gazze'de giriştiği eylemleri engellemeye dönük uluslararası bir müdahale de olmamıştır. Filistin'deki durum yaşanmış, olmuş-bitmiş bir olgu olmayıp, halen devam eden bir süreçtir. Önceki örneklerde cürümler işlendikten sonra mahkemeler kurulmuş ve barış ortamı tesis edildikten sonra yargılamalar yapılmıştır. Oysa Gazze'de suç olduğu iddia edilen fiiller uzun zamandan beri işlenmeye devam etmekte ve bu zaman kesitinin 2002'den beri olan kısmında söz konusu suçlara bakacak bir yargı mercii bulunmaktadır. UCM'nin soykırımla ilgili henüz herhangi bir dava sonuçlandırmadığı dikkate alındığında, yaşanmakta olan sürecin UCM'nin geleceğini de ilgilendirdiği görülmektedir. Zira Darfur konusunda Statü kapsamındaki suç iddialarının incelenmesi için Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından harekete geçirilen UCM İsrail konusunda henüz bir girişimde bulunmamıştır.¹⁸

Sivillerin öldürülmesi

Önceki soykırım örnekleriyle Gazze arasındaki en önemli benzerlik yaşanan yoğun sivil kayıplardır. İsrail birçok ülke tarafından terörist ilan edilen Hamas'ın giriştiği eylemlere karşı vatandaşlarını korumak üzere Filistinlilere saldırmaktadır. Yapılan eylemlerin İsrail başta olmak üzere uluslararası aktörlerce "saldırı" biçiminde nitelendirilmesi nedeniyle, sanki karşı tarafta organize silahlı güçlerin varlığı ve bunların gücünün İsrail'in askeri kabiliyetine yakınlığı gibi bir yanılgı yaratılmaktadır. Böylece İsrail'in giriştiği toplu öldürme eylemlerinin savunma operasyonlarının doğal sonucu olduğu ve bir grubu yok etme amacı taşımadığı kanısına varılmaktadır. Halbuki sözde terörist Hamas'ın İsrail'e fırlattığı birkaç roketin karşılığında dünyanın en modern ordularından birine sahip İsrail'in sürekli biçimde ölçsüz ve orantısız olarak Filistinlilere saldırması, aslında söz konusu eylemlerin amacının Filistinlileri tedricen¹⁹ yok etmek olduğunu gösterir mahiyettedir.

¹⁸ UCM'nin Darfur ile ilgili BMGK'nin talebi doğrultusunda harekete geçmesi konusunda bkz. Çakmak, 2007. Roma Statüsü'ne taraf olmayan İsrail konusunda UCM ancak BMGK yoluyla harekete geçirilebilecektir. Bu nokta ise büyük ölçüde uluslararası sistemdeki büyük güçlerin inisiyatifinde bulunmaktadır. UCM tarafından incelenmekte olan diğer konular Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki olaylardır (Bayılıoğlu, 2007:55).

¹⁹ İsrail'in Filistinlileri yok etme amacıyla uzun yıllardır başvurduğu bir kısım uygulamalar için bkz. Brandabur, 2008.

İşgal-direnış kavramları

Önceki soykırım örneklerinde öldürmeler mevcut devlet aygıtının kullanılması suretiyle ulusal nüfusun farklı etnik veya dini kökene mensup bir kısmını yok etmeyi hedeflemiştir. Oysa İsrail öldürme eylemlerini işgal ettiği topraklar üzerinde icra etmektedir. 2005 yılında Gazze'den çekilmesi İsrail'in işgalci konumunu sona erdirmiş değildir. Şerid'in hava, kara ve deniz bağlantılarını kontrol eden ve istediği zaman askeri operasyonlar düzenleyen İsrail'in işgalci statüsünün bu tarihten sonra da devam ettiği kabul edilmektedir (Gresh, 2006). İşgal altındaki topraklarda işgal eylemini sona erdirmek üzere yerel halkın direniş hakkı bakidir (Khalil, 2005:29). Ancak işgalcinin yerel halkın düzenli bir orduya sahip olmaması için gerekli önlemleri alacağı da açıktır. Zaten işgal ancak bu şekilde tamamlanabilir. Dolayısıyla işgal eyleminden sonra -karşı tarafın düzenli ordusunun dağıtıldığı ve böyle bir oluşumun engellendiği durumda- işgalcinin işgal edilen topraklarda bir devlet gibi hareket etmesi zorunluluğu doğar (Geneva Convention IV Madde 6). Bundan sonra işgal altındaki topraklarda ortaya çıkabilecek direnişler doğal olarak işgalci açısından yasadışıdır ve günümüzde kullanılan tanımla “terör”dür. İsrail de Hamas'ı terörist ilan ederek aslında Filistin'de işgalci konumda olduğunu zımnen kabul etmektedir. Öyleyse İsrail'in teröristlere karşı alacağı önlemlerin de herhangi bir devletin alacağı önlemlere benzemesi gerekir.²⁰ Ne var ki İsrail bunu yapmaktan ısrarla kaçınmakta, bir taraftan Hamas'ı terörist ilan ederken, öte yandan Hamas'ın düzenli bir orduya sahip olduğu varsayımından hareketle elindeki bütün imkanları kullanarak terörist saldırılara birkaç misliyle cevap vermektedir²¹. Bu durumda ortaya çıkan sonuç, İsrail'in işgal ettiği topraklarda düzenin sağlanmasını ve yerel halkın güvenliğini istemediği şeklindedir. İsrail bilinçli bir biçimde ve devamlı olarak yerel halkın güvensiz konumunun korunmasına özen göstermekte; terörist saldırılara ısrarla misliyle cevap vererek de bunu bir devlet politikası haline getirmiş, bütün Gazzelileri cezalandırmış (BBC, 2008b) ve belirli bir amaç doğrultusunda sivil kayıpları hedeflemiş olmaktadır.

²⁰ ABD'nin 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak'ta giriştiği “teröre karşı savaş” bu noktada İsrail'in İAT'daki eylemlerine cesaret vermiştir. Zira devletler arası şiddetin tanımlanması için kullanılagelen “savaş” kavramı devlet-dışı aktörlere karşı girişilen eylemler için de kullanıldığında, savaşan taraflardan biri olan devletin uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerinin göz ardı edilebileceği inancı doğmuştur. Devlet de bir anlamda terörist örgütlerce uygulanan çatışma usullerini benimsemeye başlamıştır. ABD'nin çok tartışılan Guantanamo Kampı bunun en iyi bilinen örneğidir. Giriştiği eylemlerde sivil kayıpları dikkate almayan teröristler gibi, teröre karşı savaşa girişen devletler de sivil kayıpları göz ardı etmekte, dolaylı olarak da Statü'de suç sınıfında tanımlanan bazı fiilleri gerçekleştirmiş olmaktadır. Guantanamo konusunda bkz. Altıparmak, 2003.

²¹ İsrail-Hamas arasındaki son çatışmada taraflarca kullanılan bir kısım kavramların üstlendiği işlevler için bkz.

Bedensel ve zihinsel zarar

Gün aşırı gerçekleştirilen İsrail saldırılarının ortaya çıkardığı görünüm sadece toplu ölümler değildir. Ölenlerin sayısının birkaç misliyle yaralı ortaya çıkmakta, sivillerin evleri ve işyerleri tahrip edilmektedir. Bedeni, evi ve işi sürekli biçimde tahrip edilen insanların görmüş olduğu bedensel ve zihinsel zararın ciddiliği açıktır. Ayrıca İsrail tarafından Filistinlilere verilen zarar sadece saldırı anlarıyla da sınırlandırılmaz. 2006 yılının ortalarından beri karadan, denizden ve havadan İsrail ablukasında²² yaşayan Gazzeliler en temel hayati ihtiyaçlarını karşılamada İsrail'in iznine tabi bulunmaktadır. Uluslararası ilaç ve gıda yardımları kesilebilmekte, günlük ihtiyaçlar için elzem olan enerji ve su sık sık kesintiye uğratılmaktadır (Haaretz Israel News, 2008a). Bu şartlar altında yaşamaya mahkum edilen Gazzelilerin bedensel ve zihinsel zarar görmemeleri mümkün değildir.²³ Ayrıca terörist eylemlere giriştiği iddiasıyla tutuklanan Filistinlilerin akibetleri konusunda yeterli açıklık da mevcut değildir (Palestine News Network, 2009). Yaşanan trajedi Gazze'deki neslin sağlıklı büyümesini imkansızlaştırmakta ve Gazzelilere verilen bedensel ve zihinsel zararın amacının soykırım olduğu tezini kuvvetlendirmektedir (Makdisi, 2007).

Hesaplanmış yok edici hayat şartları

Toplu ölümler, bedensel ve zihinsel zarar, abluka altında yaşamaya mahkum edilme Gazzelilerin yok olması için hesaplanan hayat şartlarıdır.²⁴ İsrail saldırılarının ve ablukanın arada bir kesintiye uğraması sanki bunların hesaplanmış politikalar olmadığı izlenimini uyandırmaktadır.²⁵ Hamas tarafından girişilen terör eylemlerinin her defasında neredeyse bin

Ateş, 2009.

²² Ablukadan önce de İsrail tarafından İAT'da sabit veya hareketli sayısız kontrol noktaları kurularak Filistinlilerin hareket özgürlükleri neredeyse yok edilmiştir (World Health Organization, 2006).

²³ İsrail'in insani ihtiyaçları (gıda, ilaç) birer savaş aracı olarak kullandığı iddia edilmektedir (Ekklesia, 2008).

²⁴ Gazze'nin abluka altında tutulması Şerid'i bir toplama kampına benzetmiştir. Bu nokta, Yahudi ve Boşnak soykırımlarıyla benzerlik göstermektedir.

²⁵ Özellikle 2000 yılında başlayan Al-Aksa İntifadısı sonrasında İsrail tarafından İAT'a yönelik alınan önlemler neticesinde halkın ekonomik durumunu gittikçe kötüleşmiştir. Fakirlerin genel nüfus içindeki oranı 2000-2005 döneminde %58-70 arası tahmin edilmektedir. Bu oran Gazze'de %85'e ulaşmıştır. Zaten İAT'daki Filistin nüfusunun %40'ı BM insani yardımıyla (UNRWA) ayakta durmaktadır. 2005 sonu itibarıyla İAT'da yaşayan nüfusun %38'inin yeterli gıdaya ulaşma konusunda risk altında bulunduğu ifade edilmektedir. Bunun en önemli iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi, İsrail'in aldığı önlemler neticesinde bozulan ekonomiye bağlı olarak işsizliğin artmasıdır. İkincisi ise, İsrail'in yürürlüğe koyduğu yeni güvenlik uygulamaları sonucunda gıda ihtiyaçlarının İAT'a ulaşmasında yaşanan zorluklardır. Bozulan ekonomi ve yeterli gıdaya ulaşamama bölgede yaşayan insanların sağlığına da önemli tehditler getirmektedir (World Health Organization, 2006).

mukabele ile yanıtlanması,²⁶ İsrail'in yerel halkı yok etme niyetiyle onlara belirli şartlarda hayatı uygun gördüğünü ortaya çıkarmaktadır. Uygun görülen bu hayat ise nihayetinde Filistinlilerin önemli bir parçasını oluşturan Gazzelilerin yok olmasını hedefleyen hesaplanmış planın sonucu olabilir. Örneğin, 1967 yılında işgal ettiği Gazze Şeridi'nden 2005 yılında çekilen İsrail, sanki işgali sona erdirdiği gibi bir yanlış yaratmıştır. Ne var ki, Şerid'in yönetimi devlet olduğu tam olarak kabul edilmeyen Filistin Otoritesi'ne bırakılmış, bu Otorite'nin Hamas eylemlerini engelleyememesi neticesinde 2008-2009 yılları arasında denizden, karadan ve havadan kuşatılan Gazze'deki insanların kaderi işgalcinin merhametine bırakılmış²⁷ ve şehir toplama kampına benzetilmiştir. Bu arada İsrail Gazze'de işgalci konumunda bulunmadığını, dolayısıyla yerel halkın temel ihtiyaçları veya güvenliğinin kendi sorumluluğunda olmadığını iddia etmiştir.²⁸ Oysa Gazze'nin sürekli biçimde abluka altında tutulması, arada bir askeri saldırılar düzenlenmesi ve giriş çıkışların tamamen İsrail denetiminde olması, İsrail'in bölgede hala işgalci konumunda bulunduğunu gösteren yeterli kanıttır. Dolayısıyla İsrail Filistin halkının bir bölümünü oluşturan Gazze sakinlerinin fiziki olarak yok olması için onların hayat şartlarını hesaplanmış biçimde değiştirmektedir (Doebbler, 2007).

İsrail'in niyeti ve soykırımı kolaylaştırıcı eylemleri

İsrail'in Gazze'ye karşı giriştiği eylemler soykırım suçlamasına mesnet teşkil etse de, tek başına söz konusu eylemlerin varlığı soykırım iddiası için yeterli görülmebilir. Zira Statü'nün 6. Maddesi'nin girişinde “... grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle” ibaresi soykırım fiillerini tanımlamak için bağlayıcı bir şart koymaktadır. Dolayısıyla İsrail'in Gazze'de yürüttüğü ve yukarıda değerlendirilen eylemlerinin soykırım sınıfına alınabilmesi için, “İsrail'in Filistinlileri tamamen veya kısmen yok etme” niyetinin varlığının gösterilmesi zorunludur.²⁹ Esasen ilgili Madde'nin dar dar yorumunda, İsrail'in böyle bir niyetinin varlığı konusunda pek az tartışma yapılabilecektir. Zira soykırım olarak nitelendirilen fiillerin varlığı,

²⁶ İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarının aylar öncesinden planlandığı ifade edilmiştir (Haaretz Israel News, 2008b).

²⁷ BM dahil öteki yardım kuruluşlarının bölgeye düzenli ulaşması da etkin olarak engellenmiştir (Koechler, 2008)..

²⁸ İsrail Yüksek Mahkemesi'nin Gazze'ye enerji transferinin kesilmesi konusunda 30/1/2008 tarih ve HCJ 9132/07 sayılı Kararı (Gisha, 2008).

²⁹ Eski Yugoslavya için kurulmuş olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin verdiği kararlarda, soykırım suçu sadece işlenmiş eylemleri değil, sözkonusu eylemlere girişme niyetini içerir biçimde yorumlanmıştır (ICTY, 2004). Zaten Statü'nün 25. Maddesi 3-b-c-d-e fıkraları da 6. Madde'de ifade edilen suç eylemlerinin gerçekleştirilmiş olmasına değil, bunları gerçekleştirme niyetinin sergilenmesine ilişkindir.

bu fiillere girişenin niyetini de açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan Madde'nin geniş yorumundan, sayılan fiillerin belirli bir niyetle gerçekleştiriliyor olması gerektiği, böyle bir niyetin yokluğunun gösterilmesi halinde, bu fiiller işlenmiş olsa bile buna ilişkin cürümün soykırım suçu olarak nitelendirilme imkanından kurtulabileceği varsayılabilir. Bu nedenle, İsrail'in Filistinlileri tamamen veya kısmen yok etme niyetinin varlığının halihazırda giriştiği eylemlerle bütünlük içerisinde ayrıca gösterilmesi de gereklidir. Bu noktada, İsrail'in 2002 öncesine ilişkin eylemlerinin de -bir kısmı bugün de devam etmektedir-³⁰ dikkate alınması zorunludur. İsrail'in 1948 ve 1967 savaşları sonrasında mülteci konumuna düşen Filistinlilerin BM'in bağlayıcı kararlarına rağmen halen geri dönüşüne izin vermemesi, Filistinlilere ait evlerin yıkılması,³¹ İAT'da 2002 sonrasında da Yahudi yerleşim birimleri kurmaya devam ediyor olması,³² ayrıca 2003 tarihinden itibaren Doğu Kudüs'ün Filistinli meskun kısmını ve Batı Şeria'yı duvarlarla çevirmeye başlaması (Khalil, 2005:36-37)³³ ve Gazze'yi sürekli biçimde abluka altında tutması³⁴ ve Filistinlileri göçe zorlanması, İsrail'in niyetine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Üstelik bu eylemler sürdürülmekte olan soykırımı etkinleştirme işlevine sahiptir.³⁵

Statü'nün 6. Maddesi kapsamında soykırım anlamına gelen ilk üç eylem İsrail tarafından sürekli biçimde icra edilmektedir. Toplu öldürme, bedensel ve zihinsel zarar ile Filistinlilerin kısmen yok olması sonucunu getirecek hayat şartları bugün Gazze'de mevcuttur (BBC News, 2008a). Statü'nün lafzına bağlı kalındığında diğer iki eylem -doğumların engellenmesi ile çocukların başkalarına verilmesi- İsrail tarafından icra edilmemektedir.³⁶ Ancak, soykırım anlamına gelen eylemlerin amacının bahse konu grubu tamamen veya

³⁰ Mültecilerin geri dönüşüne izin verilmemesi, Filistinlilere ait evlerin yıkılması, toprağını terketmek zorunda bırakılan Filistinlilerin sahip olduğu araziler üzerine Yahudi yerleşim birimleri kurulması, İAT'ın dış dünya ile bağlantısının etkin biçimde İsrail tarafından kontrol edilmesi, Filistinlilere kendi bölgeleri arasındaki geçişlerde bile dayanılmaz kontrol noktaları konarak ülke bütünlüğü kavramının yok edilmesi gibi. Bütün bunlar bir toplumun 'toplucu cezalandırılması'ndan başka bir şey değildir (Koechler, 2008).

³¹ 2000-2005 döneminde Gazze'de yaklaşık üçbin, Batı Şeria'da ise binbeşyüz ev İsrail askeri operasyonları sırasında yıkılmıştır (World Health Organization, 2006).

³² İşgalcinin kendi nüfusunun bir kısmını işgal ettiği topraklara transfer etmesi uluslararası hukuka aykırıdır (Geneva Convention IV Madde 49).

³³ Duvarların uluslararası hukuk kapsamındaki durumu için bkz. Akram vd., 2004. Duvarların hukuki sonuçları için bkz. Oxford Public Interest Lawyers, 2004.

³⁴ İsrail abluka altındaki Gazze'ye yönelik saldırıları sırasında uluslararası toplumun insani yardım için gerekli olan ateşkes çağrısını defalarca reddetmiştir (BBC News, 2008d).

³⁵ Söz konusu eylemler Statü'nün 7. ve 8. Maddeleri'nde sayılan insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları çerçevesinde ele alınabilecek konular olmakla birlikte, çalışmanın kapsamı doğrultusunda bunlar aynı zamanda soykırımı kolaylaştırdığından, soykırım eylemlerini icra eden devletin soykırım yapma niyetinin gösterilmesi açısından önemlidir.

³⁶ Bununla birlikte, İAT'larda doğan Filistinli çocukların zaman zaman İsrail tarafından nüfus kaydına geçirilmemesi ve bunların hukuksal bir varlık kazanamamaları nedeniyle Filistin dışına çıkarılması zorunluluğu yaratılması, İsrail'in bu eylemleri dolaylı olarak işlediğini ortaya koymaktadır (Doebbler, 2007).

kısmen yok etme olduğu dikkate alındığında, aslında bugün Gazze’de yaşananların Statü’de soykırım anlamında kullanılan (d) ve (e) eylemlerini de içerdiği görülecektir. Öldürme, doğumların engellenmesi veya çocukların başkalarına verilmesi hedefteki grubun demografik yapısını doğrudan değiştirmeye dönük eylemlerdir.³⁷ Dolayısıyla Statü’nün ruhuna göre, hedef grubun nüfusunu azaltmayı veya yok etmeyi amaçlayan ancak Statü’de 7. ve 8. Maddeler kapsamında başka suçlar sınıfında bulunan bazı eylemlerin de soykırımı kolaylaştırıyor olması nedeniyle dikkate alınması zorunludur. Örneğin, Filistin Otoritesi’nin zaman içerisinde bağımsız bir devlete dönüşmesinin etkin biçimde engellenmesi, Filistinlilerin göçe zorlanması ve işgal edilen yerlere işgalcinin sivil nüfusunun nakli bunlardan en dikkat çekenleridir.³⁸

İşgal ettiği topraklarda bir devletin yapması gerektiği gibi güvenliği sağlamak yerine, halkın güvenliğini ısrarla ve sistematik biçimde bozma amacı taşıyan ve Gazze’de yok edici hayat şartları hazırlayan³⁹ İsrail üstü kapalı olarak Filistinlileri zorunlu göçe tabi tutmaktadır. Ayrıca işgal ettiği topraklarda sürekli olarak yeni Yahudi yerleşim birimleri inşaa ederek yerli halkın topraklarından ümidini keserek göç etmesini sağlamaktadır.⁴⁰ Böylece İAT’da yerli halkın soyunun tükenmesini hedeflediğini açıkça ortaya koymaktadır. İsrail bir taraftan İAT’ı güvenlikten yoksun tutmakta,⁴¹ öte yandan da söz konusu topraklarda kendi vatandaşlarına yeni yerleşim birimleri açarak Filistinlilerin kendi öz topraklarını terk etmesini zorunluluk haline getirmektedir.⁴² Soykırım suçunu işleyen bir devletin veya grubun sahip olabileceği

³⁷ İsrail devletinin varlığına yönelik en önemli ve acil tehditlerden biri 1948 yılındaki savaştan sonra İsrail sınırları içerisinde kalan Araplar olarak gösterilmekte ve Arap nüfusunun artışı önleyici tedbirler alınması gerektiği ifade edilmektedir (Shomaly, 2007). İsrail içindeki azınlıklara bakış açısının bu çerçevede şekillendiği dikkate alınrsa, aynı bakışın birçok Yahudi yerleşim birimi kurulmuş olan İAT’daki Filistinlilere de teşmil edilebileceğini öngörmek zor olmayacaktır.

³⁸ İsrail güçlerince zaman zaman İAT’da girişilen eylemlerin hedeflerinden biri de Filistin Otoritesi’ne ait kayıt (nüfus, doğum, eğitim, sağlık vb.) merkezleridir. Söz konusu kayıtların yok edilmesi Filistinlileri kimliksiz, kayıtsız ve vatansız bir konuma sokabilmektedir. Bu durum Filistinlileri göç etmeye zorlamanın önemli bir aracıdır (TBMM, 2002).

³⁹ Gazze’de bugün başgösteren trajedinin 2005 yılındaki çekilme sırasında İsrail tarafından öngörüldüğü veya planlandığı iddia edilmektedir (Shlaim, 2009).

⁴⁰ Yaklaşık dokuz milyonluk Filistinlinin yarısından fazlası Filistin dışında mülteci konumundadır. Rakamlar ve Filistinliler arasındaki göç eğilimleri konusunda bkz. Lubbad, 2007.

⁴¹ İsrail eylemlerini sadece devletin hareketleriyle sınırlandırmak yeterli değildir. Örneğin, İAT’da meskun bulunan Yahudi yerleşimciler İsrail Devleti’nin göz yumması sonucunda zaman zaman Filistinlilere saldırabilmekte, Filistinlilerin ev, işyeri veya tarım arazilerine güvenli biçimde ulaşmalarını engelleyebilmektedir (United Nations, 2008).

⁴² İsrail’in kuruluş ideolojisi kabul edilen Siyonizm Filistinlilerin kendi öz topraklarından atılmasını öngörmektedir. Bu nedenle, İsrail tarafından genel olarak İAT’da girişilen eylemlerin devlet ideolojisinin gerekleri doğrultusunda planlı yapıldığı iddia edilebilir. İsrail’in kuruluşu, ideolojisi ve Filistinlilerin bu süreçte karşılaştıkları sorunlar için bkz. Cramer, 2006.

amaçlar dikkate alındığında,⁴³ zorunlu göç olgusunun da dolaylı biçimde soykırımı kolaylaştıran eylemlerden biri olabileceği görülmektedir. Soykırımın amacı Statü'nün 6. Maddesi'nde "ulusal, etnik, irki veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etme" biçiminde tanımlanmıştır. Diğer yandan, soykırımı girişenin nihai amacının yasa metninde tanımlandığı şekilde olmayacağı kesindir. Bir grubun yok edilmesinden sonra bunu gerçekleştirenlerin daha üst amaçları olsa gerekir. Örneğin, soykırımı tabi tutulan grubun elindeki maddi varlıkların (ekonomik değerler, toprak) sahiplenilmesi veya onların sahip olduğu ekonomik, sosyal ya da siyasal konumun elde edilmesi bunlardan olabilir. Bu amaçlar kapsamında, yok edilmesi planlanan grup Statü'de tanımlanan biçimde fiziki olarak yok edilebileceği (6. Madde a, b, c, d, e fıkraları) gibi, bir daha geri dönme ihtimali bulunmayacak biçimde zorunlu göçe de tabi tutulabilir veya her iki yöntem birlikte uygulanabilir. Her halükarda soykırımı girişen nihai amacına erişmiş olacaktır. İsrail'in durumunda, 6. Madde'de sayılan ilk üç eylem ile onları bir daha geri dönmek üzere zorunlu göçe tabi tutma birlikte uygulanmaktadır. İşgal altındaki topraklarda sürekli olarak yeni Yahudi yerleşim birimleri kurulması göç eden Filistinlilerin bu topraklara geri dönme ihtimalini neredeyse imkansız kılmaktadır. Sonuçta İsrail Filistinlilerin sahip olduğu toprakları kendi mülkiyetine geçirmekte ve kendi nüfusunun bir kısmını işgal ettiği topraklara yerleştirmektedir.⁴⁴ İsrail'in Filistinlileri mecbur bıraktığı zorunlu göç Filistinlilerin kültürel varlıklarını sürdürmesini de imkansız kılan bir olgudur.⁴⁵ Çünkü İsrail yerli halkın bir başka yere toplu yerleşmelerini teminen resmi bir program uygulamamakta,⁴⁶ toplu öldürmelere girişerek, onlara bedensel ve zihinsel zarar verecek ve katlanılamaz hayat şartları sunarak

⁴³ Soykırım suçlarının genellikle devlet veya devletin koruması altındaki örgütler aracılığıyla işlendiği kabul edilir (Karakehya, 2008:142; Aslan, 2007:61). İsrail tarafından Filistin'de uygulanan politikalar, bir bütün olarak İsrail devletinin Filistinlilerin yok edilmesi amacına yönlendirildiğini göstermektedir.

⁴⁴ 1967 yılından beri İsrail'in Batı Şeria'nın %60'ını, Gazze Şeridi'nin %33'ünü ve Kudüs'te Filistinlilere ait toprakların %33'ünü kendi mülkiyetine geçirdiği tahmin edilmektedir. İsrail bu topraklarda askeri güvenlik bölgesi, Yahudi yerleşim birimi, sanayi bölgesi, yol ve geçiş koridorları inşaa etmekte, bir kısmını da devlet malı olarak tutmaktadır (Doebbler, 2007).

⁴⁵ Statü'nün Giriş bölümünde UCM'nin kuruluş nedenlerinden biri olarak "..... kültürlerinin bir araya geldiği ve bu hassas mozaik her an değişebilmesinden endişe duyulduğu" olduğu dikkate alındığında, zorunlu göçe tabi tutma eyleminin varlığı soykırım eylemlerini gerçekleştirenin niyetinin açığa çıkarılmasına yardım edecektir.

⁴⁶ İsrail tarafından uygulanan ve soykırımı destekleyen eylemler arasında ele alınan gayri resmi zorunlu göç olgusuyla örneğin Osmanlıların Ermenilere veya Rusların bazı etnik gruplara uyguladığı resmi zorunlu göç olguları birbirleriyle karıştırılmamalıdır. İsrail'in girişimi soykırımı destekleyen eylemler tanımına sokulabilecek iken, ötekiler bu kapsamda ele alınabilecek olgular değildir. Zira hem Osmanlılar hem de Ruslar savaş sırasındaki güvenlik gerekçeleri nedeniyle programlı zorunlu göç uygulamasına girişmişler, göçe tabi tutulan topluluklara ülke sınırları içerisinde yer göstermişler, göçü resmi biçimde ve topluca uygulamışlar, ve bu toplulukların fiziken yok edilmesini hedeflememişlerdir. Halbuki İsrail'in durumunda bunlar sözkonusu olmayıp, gayri resmi biçimde göçe zorlanan Filistinlilerin fiziki ve kültürel varlıkları yok edilmek istenmektedir. Bu konudaki karşılaştırmalar için bkz. Aktan, 2001.

Filistin’de güvensizliği sürekli kılmakta, sonuçta Filistinlileri bireysel veya küçük gruplar halinde başka devletlere sığınmaya zorlamaktadır.⁴⁷ Bu eylemler Filistin’in demografik yapısını doğrudan değiştirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁸ Filistinlilerin bu şekilde ülkelerini terketmeleri uzun vadede onların gittikleri ülkede asimile olmalarına yol açacak, Filistinlilerin Filistinli kalma ihtimali imkansız olacağından bir halkın soyu tükenmiş olacak⁴⁹ ve Statü’nün girişinde bahsedilen “kültürel mozaik” köklü biçimde zarar görecektir. Böyle bir durumda “soykırım” olgusunun fiziki mi yoksa kültürel mi (Aydın, 2002:160-161) olduğunun çok önemi yoktur.

Öte yandan, Soykırım Sözleşme’nin 2. Maddesi ve Statü’nün 6. Maddesi’nde sayılan eylemlerin İsrail tarafından henüz tam olarak işlenmediği farzedilse bile, İsraili yetkililer bu defa Sözleşme’nin 3. Maddesi ile Statü’nün bireysel ceza sorumluluğuna dair 25. Maddesi 3-b-c-d-e fıkralarında sayılan eylemlerin bazılarında sorumlu tutulabilecektir. Sözleşme’nin 3. Maddesi’nin özellikle (b) ve (d) fıkraları açıktır. Birincisi, soykırım suçu işlemek üzere komplo kurmak; ikincisi ise soykırıma teşebbüstür.⁵⁰ Statü’nün ilgili Maddesi’nin anılan fıkraları da suça ikna, teşebbüs, katkı ve kışkırtma gibi fiilleri kapsamaktadır. İsrail’in yukarıda anlatılan uygulamaları en azından plan kurarak soykırım suçunu işlemek üzere komplo oluşturmak, suça ikna, teşebbüs, katkı ve kışkırtma olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, söz konusu fiilleri gerçekleştiren İsraili yetkililerin 1 Temmuz 2002’den sonraki eylemleri nedeniyle soykırım suçlamasıyla yargılanması konusunda UCM’nin yetkisi bulunmaktadır. Ancak böyle bir yetkinin varlığı Gazze vakıasının ayırıcı nitelikleri nedeniyle UCM için bir kısım belirsizliklerin ve eksikliklerin ortaya çıkması ihtimalini engellemeyecektir. Bir sonraki bölümde bu noktalar açıklanmıştır.

⁴⁷ Bu açık amaç İsraili yetkililer tarafından birçok kez ifade edilmiştir (Al-Haq, 2008).

⁴⁸ Filistin’de değişen demografik yapı için bkz. Reuveny, 2008; Shabbaneh, 2006.

⁴⁹ Bu bölümde değerlendirilen eylemler sürdürülen soykırımı etkinleştirici ve tamamlayıcı mahiyettedir. Soykırım suçlularını yargılamak üzere daha önce kurulmuş bulunan *ad hoc* mahkemelerde soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının neden birlikte değerlendirildiği ve nihayetinde Statü kapsamına birlikte alındığı da açığa çıkmaktadır. Bu üç cürüm, çoğu durumda birbirini tamamlayıcı ve failin niyeti itibarıyla biri diğerinden bağımsız olamayacak suç eylemlerini barındırabilmektedir.

⁵⁰ İsrail’in İAT’da uygulamakta olduğu politikaların varacağı nihai noktanın soykırım olduğu konusunda uluslararası toplumda öteden beri var olan geniş bir kanı bulunmaktadır. Halihazırdaki İsrail eylemleri bu suçun gerçekleşmemiş olması yönünde yorumlansa bile, bu eylemler soykırıma teşebbüs anlamında ciddi kanıtlardır (Boyle, 2000).

Gazze'nin UCM açısından önemi

Gazze'deki İsrail eylemleri soykırım ya da başka suçlar kapsamında UCM yargısının önüne gelsin veya gelmesin, konu UCM için oldukça hassastır. Konunun Mahkeme'nin önüne gelmesi durumunda davanın seyrine ve delillendirme süreçlerine ilişkin bir kısım belirsizlikler bulunmaktadır. Konunun Mahkeme'ye intikal etmemesi durumunda ise, UCM'nin kendisinden beklenen caydırma işlevini yerine getirip getiremeyeceğine ilişkin ciddi kuşklar oluşacaktır. Bu bölümde bu konudaki ana başlıklar incelenmiştir.

İsrail Devleti'nin özel niteliği

İç hukukta olduğu gibi uluslararası hukukta da adalet hissinin tesis edilmesinde ve insanlık vicdanını rahatsız eden eylemlerin engellenmesinde, oluşturulmuş olan hukuki normların ve bunların uygulamasının "kanun önünde eşitlik" ilkesine göre yürütülmesi elzemdir. Ne var ki, uluslararası ilişkilerin tabiatından kaynaklanan nedenlerle devletler arası ilişkilerde adaletin pek dikkate alınmadığı, alındığı imajı yaratılsa bile bunun ilgili ülkelerinin ulusal çıkarlarının gereği olduğu bilinmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında, İsrail özel nitelikleri olan bir ülke görünümündedir. İsrail; birkaç on yıl gibi kısa bir sürede Filistin'e akın eden göçmenlerce kurulan, kurulduğu topraklara ilişkin hak iddia eden dinsel kaynaktan beslenen bir ideolojiye sahip olan, bugünkü uluslararası düzenin hegemon gücü konumundaki ABD tarafından şartsız desteklenen, BM'in birçok bağlayıcı kararını hiçe sayan, tarihinde soykırıma uğradığı herkesçe kabul edilen bir ulus tarafından oluşturulan ve halen ulusal sınırları belli olmayan bir devlettir. Bütün bunlar İsrail'i özel bir ülke yapmaktadır. Dolayısıyla, genel olarak insanlık vicdanını rahatsız eden ve uluslararası barışı bozan en ciddi suçlarla ilgilenmek üzere kurulmuş olan UCM'nin geleceği kısmen, böyle özel bir ülkenin Gazze konusunda cezai sorumluluğa sahip yöneticilerine yönelik uluslararası toplum tarafından UCM yargısı çerçevesinde alınabilecek kararlara bağlı bulunmaktadır. Ancak böyle girişimlerin yapılması ülkenin özel nitelikleri nedeniyle hayli zor görünmektedir. Bu da UCM'nin geleceği konusundaki ümitlerin azalmasına yol açmaktadır.

Bireysel ceza sorumluluğu/devlet politikası kesişmesi

Statü'nün 25/1. Maddesi gereğince UCM kişileri yargılamakla yetkili bir mahkemedir ve Giriş bölümünde ifade edildiği üzere ulusal yargıyı tamamlayıcı mahiyettedir. Diğer yandan, Statü'de tanımlanan suçların bir şekilde devlet erkinin kullanılması veya koruması altında gerçekleştirilebilecek niteliklerde olduğu açıktır (Aslan, 2007:61). Kişisel ceza sorumluluğunun İsrail bağlamında ortaya çıkarabileceği en önemli tehlikelerden biri, işlenen suçlar uzunca zamandan beri devam edegelen devlet politikasına dayandığından ve İsrail devletini destekleyen öteki devletler bulunduğundan, UCM yargısının hiçbir zaman İsrail'e karşı uygulanamayacağı yolunda bir inanç yaratılmasıdır. Dolayısıyla İsrail örneği üzerinden gidildiğinde, uzun zaman dilimine yayılmış bir devlet programı dahilinde ve büyük güçlerden bazılarıyla işbirliği içerisinde bazı devletlerin benzer biçimde hareket etmelerinin önü açılmış olacaktır. Zira geniş zaman diliminde, hedeflenen kitleye karşı girişilen öldürme eylemlerinin yoğunluğu seyrekleşecek, bu da uluslararası kamuoyunun soruna alıştırılması sonucunu doğurabilecektir. Böylece hedeflenen kitlenin ağırlaştırılan hayat şartları da günlük bölgesel veya uluslararası siyasetin rutin birer gündemi haline gelecektir. Statü, soykırım eylemlerini kişisel sorumluluğa indirgeyerek aslında suç eylemlerine ilişkin üstü kapalı biçimde bir zaman kısıtı koymuştur: Bir nesil. Yahudi, Bosna ve Tutsi vakıalarındaki durum böyledir. Bir nesil tarafından yoğun biçimde işlenen cürümler çarpıcı biçimde insanlığı derinden yaralamıştır. Halbuki birkaç nesli kapsayan ve planlanmış bir devlet politikası olarak girişilen -İsrail örneğindeki gibi- eylemlerin bu şekilde "çarpıcı" nitelik kazanması olası değildir. Bir diğer ifadeyle, Almanların, Sırların veya Hutuların sadece bir neslinin bir kısmı soykırımdan sorumlu tutulmuştur. İsrail'in durumunda ise sorumluluk çok sayıda İsrail nesline dağıtılmış vaziyettedir. Bir neslin işleyebileceği cürüm çarpıcı nitelik kazanırken; aynı cürümün birkaç nesli kapsayacak biçimde devlet eliyle işletilmesi, cürümün insanlık vicdanını derinden yaralaması ihtimalini azaltmaktadır. Bu nedenle, kişisel ceza sorumluluğunun tıpkı iç hukuk mantığındaki gibi uluslararası topluma uygulanması -devletler bağışık kılınarak-⁵¹ uzun vadede uluslararası alanda tamir edilemez trajedilerin yaşanmasını engellemeyebilecek veya geniş zaman dilimine yayılan trajedilerin insanlık vicdanını ve uluslararası barışı ciddi biçimde etkilemediği kanısı oluşabilecektir.

⁵¹ Devletlerin cezai sorumluluktan bağışık kılınmasının en önemli nedenlerinden biri, devletin yargılanmasının onu oluşturan bütün bir ulusun suçlu gibi muamele göreceği, bunun da uluslar arasındaki kin ve nefreti arttırarak benzer trajedilerin tekrarına yol açacağı kaygısı olabilir.

Kolektif delillendirme-bireysel sorumluluk

Konunun siyasal olarak gerçekleştirilebilirliği bir kenara bırakılırsa, İsraili yetkililerin UCM’de yargılanmaları durumunda, konunun iki önemli boyutunun yargı sürecine nasıl dahil edileceği tartışmalara neden olabilecektir. *Birincisi*, zaman dilimine ilişkindir. Bir önceki bölümde incelendiği üzere, İsrail’in genel olarak Filistinlilere özelde ise Gazzelilere yönelik soykırım niyetinin varlığı kuruluşundan itibaren sergilediği eylemlerin bir bütün olarak değerlendirilmesiyle ortaya konabilecektir. Diğer taraftan UCM yargısı ancak 1 Temmuz 2002’den sonraki eylemleri kapsamaktadır. Sadece bu tarihten sonraki eylemler soykırım iddiasına mesnet teşkil etse de, bu durum Filistin’deki trajedinin boyutunun küçültülmesine neden olabilecektir. Dolayısıyla 2002’den sonra işlediği suçlar nedeniyle bir İsraili’nin yargılanması sürecinde İsrail devletinin bu tarihten önceki bir kısım eylemlerinin destekleyici delil olarak dikkate alınıp alınmayacağı önemli bir konudur.⁵² *İkincisi* ise mekanın ölçeğine ilişkindir. İsrail’in Gazze’de giriştiği eylemlerin benzerlerinin önceki tarihlerde Batı Şeria’da veya Filistinli mültecilerin Filistin dışındaki kamplarında gerçekleştirildiği ya da İAT’daki bazı eylemlerin Gazze’deki soykırımın etkinleştirilmesine yardım ettiği noktasından hareket edilerek genel olarak İAT’da uygulanan politikaların Gazze ile ilgili bir davada destekleyici delil oluşturup oluşturmayacağı da önemlidir. Bu iki nokta, cezai sorumluluğun bireyselliği korunarak, soykırım niyetinin ancak kolektif eylemlerin bir araya getirilmesi suretiyle ortaya çıkarılabileceğini göstermektedir. Buradaki “kolektiftik” zaman, mekan ve katılım arasındaki bütünlüktür. Elbette katılım açısından, Statü’nün 1 Temmuz 2002 öncesi eylemlere cezai sorumluluk bağlamında uygulanamayacağı açıktır. Diğer yandan “niyet”in ortaya konmasında ise her üç boyutun da delillendirme sürecinde değerlendirilmesi zorunludur. Statü hükümlerinin bu şekilde “kollektif delillendirme çerçevesinde bireysel cezai sorumluluğunun ortaya çıkarılması”na ne kadar cevaz verebileceği henüz belli değildir.⁵³ Uluslararası toplumun birincil öznelerinin devletler olduğu dikkate alınarak, bir devlet politikasının parçası olarak girişilecek soykırım eylemlerinde soyut özne olarak devletlerin cezai sorumluluğa sahip addedilmeleri bahse konu dönem içerisinde devletin ilgili politikasının yürütülmesinde doğrudan veya dolaylı görev üstlenen bireylerin cezai sorumluluklarını daha

⁵² Bu nokta, önceki *ad hoc* uluslararası ceza mahkemelerinin en çok eleştirilen yönlerinden biri olan “kanunun geriye doğru yürütülmesi” çerçevesinde olmayıp, devam edegelen bir sorunun tarafları olan Filistin ve İsrail’in özel niteliklerinin doğal sonucudur.

⁵³ Statü’ye göre suç unsurlarının maddi (davranış, sonuç ve bu ikisi arasındaki nedensellik ilişkisi) ve manevi (kasıt veya niyet) boyutları vardır (Karakehya, 2008:149). Soykırım gibi bir eylemde manevi (kasıt) boyut ancak kolektif nitelikle ortaya konabilecek bir olgudur.

bariz hale getirebilecektir.⁵⁴ Ancak, Statü kapsamında UCM'nin yetkisi sadece bireyler üzerinde olduğundan, geniş zaman dilimine yayılan ve bir devlet politikası olarak uzun zamandan beri işlenen ve halihazırda devam eden suç eylemlerinin bireysel bazda ortaya çıkarılması imkanı kalmayacaktır. Böylece soykırım eylemi olduğu ileri sürülen suçların yer ve zaman bakımından dağınıklığı ve koordinesizliği görüntüsü, bunların soykırım suçu olmadığı iddiasını (Aslan, 2007:67) güçlendirebilecektir. Ne var ki bu eylemlerin uzun vadede istikrarlı biçimde uygulanmasının sonucu soykırım olacaktır.

UCM'nin işlevsizliği ihtimali

UCM'nin kuruluşuyla birlikte *ad hoc* uluslararası ceza mahkemelerinin devrinin bittiği ileri sürülse de (Aslan, 2007:62), İsrail gibi Statü'ye taraf olmayan devletlerin yöneticilerine veya vatandaşlarına karşı kovuşturulacak suç iddiaları için Statü'nün 13(b) Maddesi gereğince BMGK'nin kararı gerekeceğinden, en azından UCM'nin yetkilendirilme biçimi önceki *ad hoc* mahkemelerden farklı olmayacaktır. Böyle bir durumda UCM *ad hoc* mahkemelerin taşıdığı bir kısım olumsuzlukları (Aslan, 2007:60) taşımayacak olsa da, uluslararası politika sürecinde Güvenlik Konseyi'nden kararın çıkarılması ve UCM'ye kovuşturma yetkisi verilmesi devletler arasında uzun soluklu diplomasi trafiğini gerektirecektir. Bu süreçte UCM, Güvenlik Konseyi'nde özellikle veto yetkisi olan devletlerin ulusal çıkarlarının aracına dönüşebilecektir. Büyük devletler arasındaki pazarlıklar neticesinde alınan olumlu veya olumsuz kararlar UCM'nin uygulamada *ad hoc* niteliğini belirginleştirirken, daimilik özelliğine ve bundan kaynaklanan ümitlere zarar verebilecektir. *Ad hoc* mahkeme statüleriyle

⁵⁴ İç hukukta cezai sorumluluk nihayetinde bireylerdedir. Devletin bir örgüt olduğu ve uluslararası ceza hukukunda da nihai sorumluluğun devleti yöneten bireylerde olduğu ifade edilir (Aydın, 2002:142). Ancak, devletlerin uzun vadeli olarak oluşturmuş olabilecekleri ve uygulayabilecekleri bir kısım suç programlarının -soykırım gibi- sorumlularını sadece belirli bireyler olarak tanımlama gayreti, devlet öznesinin bütünlüğü dikkate alınmadığından hem bireysel suçlardaki kasıt unsurunun açığa çıkarılmasını zorlaştıracak hem de uluslararası ilişkilerin öznesi olan devletin örgütsel sorumluluğunun dokunulmazlığını kalıcı kılacaktır. Dolayısıyla, uluslararası ceza hukukunda bireysel sorumlulukla birlikte sahip oldukları egemenliğe paralel bir sorumluluğun devletlerde de bulunması, Statü kapsamındaki suçların etkin olarak önlenmesi için daha elverişli bir ortam sunacaktır. Statü'nün en ciddi açmazlarından biri örgütsel sorumluluğu öngörmemesidir. Zira iç hukukta, terör, çete, şebeke gibi örgütler vasıtasıyla işlenen suçların bireysel sorumluluğu tanımlanmıştır ve bireysel ceza sorumluluğunun ancak bahsekonu örgütün çözülmesiyle ortaya çıkarılabileceği öngörülmüştür. Oysa Statü'de, nihayetinde bir örgüt olan devlete ilişkin böyle bir öngörü bulunmamaktadır. Bu durum, örneğin "terör ve terör örgütleri" konusunda uluslararası bir uzlaşımın olmayışının Statü'ye yansımalarının biridir. Tıpkı uluslararası terörün devletlerden bağımsız biçimde oluşamayacağı bilindiğinden devletler arasında "terörist devlet" gibi bir tanımlama üzerinde anlaşmanın imkansızlığı gibi, devletler arasında "soykırımcı devlet" tanımlamasının kabulü de uluslararası hukukun yapılış pratiği açısından gerçekçi değildir. Ne var ki, tarihte olmuş veya halen sürdürüldüğü iddia edilen soykırımlarda devlet başlıbaşına örgütsel bir aktördür.

karşılaştırıldığında, uygulanabilirlik açısından zaten birçok eleştiriye maruz kalan UCM'nin (Karakehya, 2008:146-148) geçmişteki geçici ceza mahkemelerinden daha işlevsiz bir konumda kalması ihtimali bulunmaktadır. Bu bağlamda Gazze vakıası UCM'ye bağlanan ümitler açısından önemli bir deney alanı olacaktır.

İsrail'in özelde Gazze'de genelde ise İAT'da uzun yıllardan beri uygulayageldiği politikaların insanlık vicdanını derinden yaraladığı ve uluslararası barışı tehdit ettiği ortadadır. Konu, bu tür suçların tekrarının önlenmesini teminen kurulmuş olan UCM yargısı için önemli bir sınav niteliğinde bulunmaktadır. Eğer sorun UCM yargısına getirilebilirse uluslararası ceza hukukunun insanlık yararına daha da açılması ihtimali vardır. Zira İsrail Devleti'nin özel niteliklerinin aşılması, bireysel ceza sorumluluğu ile uluslararası ilişkilerde örgütsel bir özne olan devletin sorumluluğunun soykırım gibi suçlarda birbirini tamamladığının gösterilmesi, bireysel sorumluluğun açık seçik ortaya konabilmesi için kasıt unsurunun zaman-mekan-katılımla oluşan kolektiflikle somutlaştırılması ve UCM'nin BMGK kararıyla harekete geçirilmesi gerektiği durumlarda Mahkeme'nin uluslararası siyasal dengelerden kaynaklanabilecek işlevsizlikten kurtarılması uluslararası ceza hukukunun etkinliğini arttıracığı gibi, Statü kapsamındaki suçlara girişmeye niyetli birey veya devletlerin gerçekten caydırılması mümkün olabilecektir. Tersi durumda ise, bütün bu olumlu beklentilerin olumsuzlaşması ihtimali bulunmaktadır.

Sonuç

2005 yılından başlayarak 2006-2009 döneminde Gazze Şeridi'nde vuku bulan trajedinin soykırım olarak sınıflandırılabilirliği, iddia edilebileceği ve uluslararası toplumun BMGK yoluyla UCM'yi harekete geçirebileceği açıktır. Zira Statü'nün 6. Maddesi'nin ilk üç paragrafında tanımlanan suçlar doğrudan, son iki paragrafındakiler ise dolaylı olarak İsrail tarafından özellikle Gazze'de işlenmeye devam etmektedir. Öte yandan hem İsrail'in hem de Hamas'ın Statü'nün 7. ve 8. Maddelerinde sıralanan birçok suça iştirak ettiği de ileri sürülebilir. Ancak trajedinin boyutları dikkate alındığında halihazırda hem daha fazla ciddiyet arz eden hem de uluslararası ceza hukukunun gelişme gerekçelerinden en önemlisi olan cürmün soykırım olduğu ortadadır. Ayrıca İsrail tarafından uzun yıllardan beri Filistin'de uygulanmakta olan politikalar İsrail'in soykırım niyetinin varlığını yeterince gösterir mahiyettedir.

UCM, insanlığa karşı işlenebilecek ve uluslararası barışı bozabilecek ciddi suçların incelenmesi ve yargılanması amacıyla 1998 tarihli Roma Statüsü'yle kurulmuş ve 1 Temmuz 2002 tarihinde de faaliyete başlamıştır. Mahkeme'nin faaliyete başladığı tarihten beri hakkında soruşturma açılan vakıyalardan biri Darfur konusudur. BMGK'nin 2005 yılında aldığı 1593 sayılı kararı gereğince Sudan Cumhurbaşkanı Al-Beşir hakkında Statü'nün 6., 7. ve 8. Maddeleri'nde sayılan suçlardan bazılarını işlediği iddiasıyla UCM Savcısı tarafından 2008 yılı içerisinde soruşturma açılmıştır. Sudan Roma Statüsü'ne taraf bir ülke olmadığından, Statü'nün 13 (b) Maddesi'ne göre BMGK Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde UCM'ye yargılama yetkisi vermiştir. İsrail de sözkonusu Statü'ye taraf olmadığından İsraili yetkililer ancak BMGK'nin konuyu UCM'ye havale etmesiyle soruşturulabilir veya yargılanabilir.⁵⁵ Öte yandan Statü'nün 20. Maddesi'ne göre, Statü'de sayılan suçlardan İsrail mahkemelerinde yargılanmış olanların UCM'de yeniden yargılanması ilke olarak mümkün değildir. Ancak, UCM İsrail'deki yargılamanın anılan Madde'nin 3 (a) ve (b) Paragrafları'ndaki şartlar dahilinde⁵⁶ yapıldığına karar verirse, söz konusu kişiler UCM'de yeniden yargılanabilir. Şimdiye kadar Statü'nün 6., 7., ve 8. Maddeleri'nde sayılan suçlardan hiçbir İsraili yetkili İsrail mahkemeleri tarafından yargılanmış değildir.⁵⁷

Gazze'nin bugünkü görünümünün bir toplama kampına fazlasıyla benzediği görülmektedir (BBC News, 2008c). Havadan, denizden ve karadan dış dünya ile bağı kesilen Gazze'ye yönelik 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009'da yapılan saldırılarda dramatik görüntüler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan en dikkate değer olanlarından biri, İsraili sivillerin saldırıları çitlerin hemen dışından canlı olarak izlemeleridir (Hürriyet, 2009). Üstelik bu sivillerin meskun bulunduğu topraklar çoğu mülteci konumundaki Gazzelilerin hak iddia ettiği topraklar olup, başkasının toprağına yerleşen siviller kendi silahlı güçlerinin sözkonusu toprakların sahiplerine karşı yürüttüğü kıyımın etkin sonuçlar vermesini bekler gibidir. Buradaki etkin sonuç kuşkusuz ki, Filistinlilerin İAT'a ilişkin talep ve ümitlerinden vazgeçmeleridir. Böyle bir görüntü, İsrail-Hamas arasındaki çatışmanın adil şartlarda

⁵⁵ BMGK-UCM ilişkisinin Darfur bağlamındaki incelenmesi için bkz. Çakmak, 2007:61-69.

⁵⁶ Söz konusu paragraflarda ifade edilen konular sırasıyla "Yargılamanın suçluyu koruma amacıyla yapılmış olması" veya "Yargılamanın uluslararası hukuk tarafından tanınan usul ve normlara göre bağımsız ve tarafsız bir şekilde yapılmamış olması"dır.

⁵⁷ İsraili bir insan hakları örgütünün raporuna göre, 2000-2007 yılları arasında İAT'da çatışmalarla ilgisi bulunmayan ikibinden fazla Filistinli öldürüldüğü, İsrail askerlerine karşı İsrail askeri mahkemelerince 1246 soruşturma açıldığı, sadece 13 davada İsraili askerlerin sivillerin ölümüne neden olmaktan suçlu bulunduğu ifade edilmektedir (Yesh Din, 2008:7-8). Ancak, bu yargılamalar Statü'nün ilgili maddelerindeki suç fiilleriyle ilgili değildir.

yürütüldüğü savını yok edecek boyuttur. İsrail'in Gazze'de yapmaya çalıştığı şey, bir grubun yok edilmesine teşebbüs ve bunun için somut adımlar attığı gerçeğidir.⁵⁸

Bu amaca yönelik olarak İsrail Statü'nün 6., 7. ve 8. Maddeleri'nde ifade edilen suçların çoğunluğunu işlemektedir. Ancak bunlardan en dikkate değer olan kuşkusuz 6. Madde'de sayılan soykırım suçlarıdır. Aralık 2008-Ocak 2009'de Gazze'ye karşı yapılan İsrail saldırılarında ölenlerin yarısı sivillerdir ve aralarında üçyüzden fazla çocuk bulunmaktadır. Sözkonusu silahlı çatışma birbirine eşit kabul edilemeyecek güçler arasındadır. Ayrıca tarafların birbirlerine karşı verdikleri zararlar karşılaştırılabilir boyutlarda da değildir (Shlaim, 2009). Hamas tarafından İsrail'e yöneltilen roketler İsrail için çoğu durumda sadece tehdit yaratırken, buna karşı İsrail'in en modern ordulardan biriyle gerçekleştirmiş olduğu operasyonda yüzlerce Gazzeli sivil hayatını kaybetmiştir.⁵⁹ Üstelik Gazze abluka altına alınmış ve dış yardıma bağlı konumda bulunan ve toplama kampı niteliğini andıran şehre gelen temel ihtiyaç yardımlarının girişine de İsrail tarafından zaman zaman izin verilmemiştir. İsrail böylece Statü'nün 6. Maddesi'nin ilk üç paragrafında tanımlanan suçları işlemiş görünmektedir. Bunlar "belirli bir gruba ait bireylerin öldürülmesi, grup üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar verilmesi ve grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi"dir. Diğer yandan, İsrail tarafından Statü'nün 7. ve 8. Maddeleri'nde tanımlanan suçlardan bazılarının işlemiş olması bu ana suçun etkinliğini artırır niteliktedir. Gazze'ye yönelik saldırı sırasında BM'ye ait birçok yerleşkenin (okul, hastane, yönetim binası, yardım dağıtım merkezi) vurulması, sivillerin meskenlerinin yıkılması, ayrıca tamamen sivil amaçlı hizmet verdiği bilinen cami, okul, ambulans ve hastane gibi araç ve yapıların hedeflenmiş olması (Additional Protocol II Madde 11) başlıbaşına birer savaş suçu olmayıp, İsrail'in soykırım niyetini gösteren ve bu yöndeki fiillerini etkin kılan eylemlerdir.⁶⁰ Dolayısıyla 2002-2009 döneminde Gazze'de girilen eylemler nedeniyle İsraili yetkililerin işledikleri en ağır suçlar soykırım sınıfında olanlardır. Bununla birlikte aynı kişilerin -bazı Hamas militanlarıyla

⁵⁸ Son birkaç yıldır Gazze'nin kuşatılmasıyla en son Aralık 2008-Ocak 2009 saldırılarının bir bütünlük teşkil ettiği iddia edilmiştir (Aljezeerah Info, 2009).

⁵⁹ Hamas'ın 1967 öncesi sınırlar üzerinde İsrail ile müzakerelere hazırlandığı bir dönemde ateşkesin İsrail tarafından bozulması ve Gazze'ye kapsamlı bir saldırı düzenlenmesi İsrail'in sorunu barışçıl çözüme isteğinin bulunmadığını göstermektedir (Finkelstein, 2009). Yarattığı kargaşa ortamı da soykırım amaçlarının gerçekleştirilmesindeki ilerleme için elverişlidir.

⁶⁰ İsrail BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi tarafından alınmış olan birçok karara uymamasına karşın, bu ülkeye karşı etkili bir yaptırım ortaya konamamıştır. İsrail güç yoluyla Filistinlileri topraklarından kademeli biçimde uzaklaştırma politikasını icra etmektedir (Aral, 1998:51).

birlikte- insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları kapsamında da kovuşturmaya tabi kılınabileceği ve yargılanabileceği açıktır.

Yaklaşık altmış yıllık bir geçmişe sahip Filistin sorununun Gazze bağlamında bugün geldiği boyut uluslararası sistemde UCM gibi daimi bir ceza mahkemesinin gerekliliğini yeterince göstermektedir. Öte yandan, UCM'nin geleceğine ilişkin ümitlerin korunabilmesi için Gazze konusu belirleyici bir konumda bulunmaktadır. Konunun hem UCM yargısı önüne gelmesinde hem de gelmemesinde bu belirleyicilik kendisini dışa vuracaktır. Bugünkü uluslararası sistemde İsrail gibi özel bir devletin yöneticilerine karşı Mahkeme'nin yetkilendirilebilmesi veya bunda başarısız olunması UCM'nin geleceğini doğrudan ilgilendirmektedir. Ayrıca, konunun Mahkeme önüne gelmesi durumunda bireysel ceza sorumluluğunun ortaya çıkarılmasında, iştirak edilen suçun uzunca bir zamana yayılmış bir devlet politikasının icrası olarak değerlendirilmesi ve delillendirmenin zaman-mekan-katılım yönünden kollektif nitelik arz ettiğinin gösterilmesi, devletleri örgüt olarak cezai sorumluluktan muaf tutan Statü'nün bazı eksiklikler içerdiğini açığa çıkarabilecektir.

Sonuç olarak Gazze trajedisi UCM faaliyete geçtiğinden beri insanlığın karşılaştığı en ciddi vakıalardan biridir. Darfur konusunda BMGK'nin talebi doğrultusunda harekete geçen UCM'nin Gazze konusunda harekete geçebilmesi için de benzer yöntem izlenmesi gereklidir (Koechler, 2008). Zira İsrail Statü'ye taraf değildir. Uluslararası kuruluşların devletler arasındaki güç dengeleri doğrultusunda meydana geldikleri ve etkinliklerinin de yine bu dengeler tarafından belirlendiği düşünüldüğünde, UCM'nin Gazze konusunda harekete geçebilmesi için BMGK'nde -özellikle de veto yetkisi bulunan üyelerde- bu yönde bir iradenin ortaya çıkması zorunludur. Böyle bir irade kendini göstermediği takdirde,⁶¹ UCM'nin kendisinden beklenen icraatları yapamayacağı ve insanlık tarihinde yaşanan bunca trajedinin bir daha yaşanmamasını teminen kurulan Mahkeme'nin doğmadan ölüme mahkum edileceği açıktır.⁶² Böyle bir sonuç, insanlığa karşı suç işlemeye niyetli kişi, grup veya devletlere cesaret verebilecek ve geçmişteki trajedilerin benzerleri yeniden yaşanabilecektir.

⁶¹ İsraili yetkililerin Roma Statüsü 6., 7. ve 8. Maddeler kapsamında UCM'de yargılanmalarının önündeki en büyük engel, hem bölgede hem de dünyadaki pek çok ülkenin İsrail ile vazgeçilmez ilişkiler tesis etmiş olmasıdır. Zira bu yönde atılacak bir adım doğal olarak bu ülke yetkilileri hakkında da soru işaretlerinin ortaya atılmasına neden olabilecek ve konunun Statü'nün 25. Maddesi kapsamında incelenmesini gerektirebilecektir. Bu durumda, İsrail'e verilmiş olan diplomatik, ekonomik veya askeri destekler soykırım suçu işleyen teşvik etmek anlamına gelmektedir.

⁶² ABD kendi vatandaşları için UCM yargısı kapsamında bir kısım bağışıklıklar elde etmeye çalışmaktadır (Bayıllıoğlu, 2007:59). Buna ek olarak ABD'nin İsrail'e verdiği destek nedeniyle de BMGK'de Gazze konusunda böyle bir iradenin ortaya çıkması olası görülmemektedir (Khalil, 2005:30). ABD'nin UCM ile ilgili politikası konusunda bkz. Aksar, 2003. Zaten İsrail'in Aralık 2008-Ocak 2009 tarihlerindeki Gazze saldırısına ABD Senatosu destek vermiştir (Hammond, 2009).

Bu nedenle Gazze konusu genel olarak insanlığın özelde ise insanlığa karşı işlenebilecek ağır suçları caydırmak ve işleyenleri cezalandırmak amacıyla kurulan UCM'nin (Aslan, 2007:58) geleceği açısından önemli bir deneydir. Aksi halde, Mahkeme'nin uluslararası güç dengeleri içerisinde bir kısım ülkelerin iç işlerine müdahale aracı olması ihtimali artacak (Aslan, 2007:77) ve insanlığın önemli bir kesiminin üzerinde mutabık kaldığı ağır suçlar bu güç dengeleri içerisinde manevra alanı bulunarak işlenmeye devam edecektir.

Kaynaklar

- Additional Protocol II (1977). Protocol additional to the Geneva conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts, 8/6/1977, www2.ohchr.org/english/law/pdf/protocol2.pdf, (Cenevre Sözleşmesi IV'e Ek Protokol II).
- Akram, Suzan M., Elizabeth Badger ve Rasmus Goksor (2004). The case on the legality of Israel's wall at the International Court of Justice: A legal analysis'', 7/7/2004, www.palestinecenter.org.
- Aksar, Yusuf (2003). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 125-139.
- Aktan, Gündüz (2001). Hukukta soykırım ve Ermeni meselesi. TÜSİAD, Ağustos, 24-37, www.tusiad.org/yayin/gorus/almanak/4.pdf.
- Al-Haq (2008). Sixty years of Naqba: Israel's continued policy of forcible displacement. <http://www.alhaq.org/etemplate.php?id=365>.
- Aljazeera Info (2009). UNRWA: Israeli war on Gaza continuation of siege. 26/1/2009, <http://www.aljazeera.info/News/2009/January/>.
- Altıparmak, Kerem (2003). Irak'tan Guantanamo'ya savaş esirleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58 (2), 221-231.
- Aral, Berdal (1998). Soğuk savaş sonrasında 'siyasallaşan' uluslararası hukuk ve başlıca mağdurları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 37-57.
- Aslan, Yasin (2007). Uluslararası Ceza Divanı ve Türkiye'ye etkileri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56 (4), 55-79.
- Ateş, Davut (2009). Gazze trajedisi: Sorumluluk ve kavramların haklılaştırma işlevi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 1-23.
- Aydın, Devrim (2002). Uluslararası ceza hukukunun gelişimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (4), 131-167.
- Aydın, Devrim (2006). *Uluslararası Ceza Mahkemesi temel belgeler derlemesi*. Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği.
- Bayıllıoğlu, Uğur (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56 (1), 51-121.
- BBC News (2008a). Gaza residents 'terribly trapped'. 4/11/2008, <http://www.bbc.co.uk/>.
- BBC News (2008b). UN warns over Gaza food blockade. 11/11/2008, <http://www.bbc.co.uk/>.
- BBC News (2008c). UN has run out of Gaza food aid. 13/11/2008, <http://www.bbc.co.uk/>.
- BBC News (2008d). Israel rejects Gaza truce calls. 31/12/2008, <http://www.bbc.co.uk/>.
- Boyle, Francis (2000). The al Aqsa Intifada and international law'. *Konuşma*, 30/11/2000, www.ratical.org/co-globalize/fab113000.pdf.
- Brandabur, A.Clare (2008). Roadmap to genocide. *Nebula*, 5 (3), 25-48.

- Ateş, D. (2011). Gazze ve soykırım tartışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>
-
- Cramer, Richard Ben (2006). *İsrail neden kaybetti: Ortadoğu sorununa ilişkin 4 soru*. (Türkçeye Çeviren: Özkan Özdem), İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Çakmak, Cenap (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Darfur krizi'ne müdahil olması ve ABD'nin süpergüç olarak limitleri. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3 (10), 43-74.
- Doebbler, Curtis F.J. (2007). A Memorandum on the crime of genocide in Paletsine. <http://nordsud21.ch/Documents/Fondation%20NS/Publications/The+Crimeof+Genocide+in+Palestine.pdf>.
- Ekklesia (2008). Israel using foods and medicines as weapons. 20/11/2008, http://www.ifamericansknew.org/cur_sit/food-weapon.html.
- Finkelstein, Norman (2009). The facts about Hamas and the war on Gaza'', <http://www.middle-east-online.com/English/?id=29692>.
- Geneva Convention IV (1949). Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, 12/8/1949, www.bitterlemons.org/docs/4th-geneva.pdf (Cenevre Sözleşmesi IV).
- Genocide Convention (1948). Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide, 9/12/1948, www.todaie.gov.tr/ihadm/bm-ing/Genocide.pdf (Soykırım Sözleşmesi).
- Gisha (2008). Briefing, 31/1/2008, www.gisha.org.
- Gresh, Alain (2006). Palestine Abandoned. *Le Monde Diplomatique*, 3/1/2006, <http://mondediplo.com/2006/01/03palestine>.
- Hammond, Jeremy R. (2009). US Senate endorses Israel's war on Gaza. <http://www.informationclearinghouse.info/article21696.htm>.
- Haaretz News (2008a). UNRWA chief: Gaza on brink of humanitarian catastrophe. 21/11/2008, <http://www.haaretz.com/>.
- Haaretz Israel News (2008b). Barak: We'll use every resource to stop 'criminal' rocket fire from Gaza. 29/11/2008, <http://www.haaretz.com/>.
- Hürriyet (2009). Katliamı seyretmeye doyamadılar. 13/01/2009, www.hurriyet.com.tr.
- ICTY (2004). Judicial supplement. No 49, May, www.un.org/icty.
- Jones, Bruce D. (2001). *Peacemaking in Rwanda: The dynamics of failure*. Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc.
- Karakehya, Hakan (2008). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve uygulanabilir hukuk. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57 (2), 133-163.
- Khalil, Asem (2005). Israel, Palestine and International Law. *Miskolc Journal of International Law*, 2 (3), 20-39.
- Koehler, Hans (2008). Statement for special meeting in observance of the international day of solidarity with the Palestinian people. United Nations Office at Vienna, 26/11/2008, <http://i-p-o.org/Koehler-IPO-PalestineDay-UN-29Nov2006.pdf>.
- Lemkin, Raphael (1994). *Axis rule in occupied Europe*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C.
- Lubbad, Ismail (2007). Demographic profile of Palestinian migration. Discussion Paper, Migration and Refugee Movements in the Middle East and North Africa Conference, 23-25/10/2007, Cairo: The American University in Cairo, www.aucegypt.edu/ResearchatAUC/rc/cmrs/Documents/IsmailLubbad.pdf.
- Makdisi, Saree (2007). Israel's war on Gaza's children. 22/9/2007, <http://articles.latimes.com/2007/sep/22/opinion/oe-makdisi22>.
- Nasser, Nicola (2009). War on Gaza: Israeli action not reaction. 31/1/2009, <http://www.ccun.org>.

- Ateş, D. (2011). Gazze ve soykırım tartışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>
-
- Oxford Public Interest Lawyers (2004). Legal consequences of Israel's construction of a separation barrier in the occupied territories. <http://users.ox.ac.uk/~magd1538/OXPIL.htm>.
- Palestine News Network (2009). Fate of Gazans kidnapped by Israeli terrorist forces during their criminal war remains unknown. <http://www.aljazeera.com/News/2009/January/>.
- Palestine Monitoring Group (2006). Israel's ongoing attack on Gaza strip. Special Report, 9/8/2006, <http://www.nad-plo.org>.
- Press TV (2009). Israel vows another war on Gaza. 1/2/2009, <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=84357§ionid=351020202>.
- Reuveni, Rafael (2008). The last colonialist: Israel in the occupied territories since 1967. *The Independent Review*, 12 (3), 325-374.
- Rome Statute (1998). Rome Statute of International Criminal Court. 17/7/1998, www.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/Rome_Statute_120704-EN.pdf.
- Rummel, R.J. (1997). *Statistics of democide: Genocide and mass murder since 1900*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Shabbaneh, Luay (2006). Jerusalem's shifting demographic profile. *Jerusalem Quarterley*, 27, 6-14.
- Shlaim, Avi (2009). How Israel brought Gaza to the brink of humanitarian catastrophe. *The Guardian*, 7/1/2009.
- Shomaly, Walid (2007). Threats and challenges to the state of Israel. Presentation Paper, The 23rd Annual Meeting of the Association for Israel Studies (AIS), Open University of Israel, 11-13/6/2007, www.aisisraelstudies.org/2007_papers/AIS2007ShomalyW.pdf.
- SIPRI (1996). *Yearbook 1995-1996: Armaments, disarmament and international security*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Dan (2003). *The penguin atlas of war and peace*. New York/London: Penguin.
- TBMM (2002). İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 25/4/2002 Tarihli Toplantı Tutanakları. www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/orta/gundem-filistin-tutanak-25nisan 2002.pdf.
- The Hague Regulations (1907). Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. 18/10/1907, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/385ec082b509e76c41256739003e636d/1d1726425f6955aec125641e0038bfd6> (Lahey Sözleşmesi IV'e Ek Düzenlemeler).
- The Observer (2009). Hamas fights to rebuild Gaza in new battle for hearts and minds. 25/1/2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/25/gaza-hamas>.
- United Nations (2007). Report of the special committee to investigate Israeli practices affecting the human rights of the Palestinian people and other Arabs of the occupied territories. No. A/61/500/Add.1, 8/6/2007.
- United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, <http://www.icty.org/> (Eski Yugoslavya için kurulmuş olan uluslararası ceza mahkemesi).
- United Nations (2008). Protection of civilians weekly report. 282, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, East Jerusalem, 15-21/10/2008.
- United Nations. Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda. <http://69.94.11.53/ENGLISH/basicdocs/statute.html> (Ruanda için kurulmuş olan uluslararası ceza mahkemesi).
- World Health Organization (2006). Health conditions in the occupied Palestinian territory including east Jerusalem and in the occupied Syrian Golan. No A59/INF.DOC./1, 11/5/2006.
- Yesh Din (2008). Exceptions: Prosecution of IDF soldiers during and after the second Intifada. 2000-2007, Tel Aviv, Yesh Din Volunteers for Human Rights.